

1 Úlohy

1. Vyneste do grafu disperznú reláciu (spojitú závislosť indexu lomu na vlnovej dĺžke) meracieho hranolu GoF3 pomocou údajov v tabuľke 1.2.2.
2. Stanovte disperznú reláciu vybraného optického skla, jeho strednú disperziu, relatívnu disperziu a Abbeovo číslo. Podľa priloženého výpisu z katalógu optických skiel prevedte identifikáciu meranej vzorky. Disperznú reláciu vyneste do grafu.
3. Stanovte teplotnú závislosť indexu lomu pre danú kvapalinu pre tri rôzne vlnové dĺžky v teplotnom intervale 20 °C - 50 °C . Spracujte namerané závislosti do grafu.
4. Spočítajte chybu nepriameho merania indexu lomu pevných látok i kvapalín a to všeobecne i numericky. V úlohe 2. spočítajte chybu nepriameho merania strednej disperzie, relatívnej disperzie a Abbeovho čísla.

2 Študijný text

Na rozhraní dvoch prostredí sa svetelné paprsky lámu tak, že pomer sínu uhlu dopadu α_i k sínu uhlu lomu α_t má konštantnú hodnotu bez ohľadu na veľkosť uhlu dopadu α_i .

$$n_{12} = \frac{\sin \alpha_i}{\sin \alpha_t} \quad (1)$$

Číslo n_{12} sa nazýva *relatívny index lomu* a závisí na optických vlastnostiach oboch prostredí. [1]

Prostredie možno charakterizovať absolútnym indexom lomu N , ktorý je definovaný ako (relatívny) index lomu pri priechode svetla z vákua do uvažovaného prostredia. Vzťah medzi absolútnymi indexami lomu N_1 a N_2 prostredí 1 a 2 a ich relatívnym indexom lomu je [1]

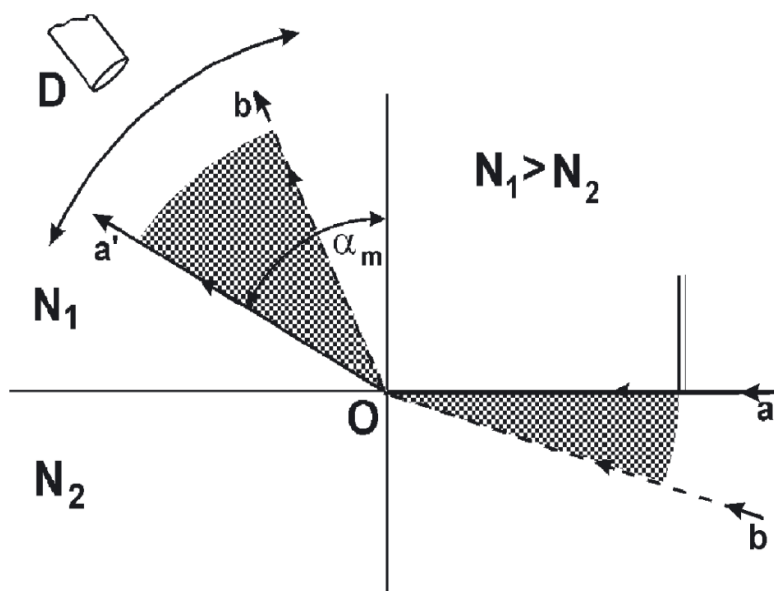
$$n_{12} = \frac{N_2}{N_1} \quad (2)$$

Prostredie s väčším indexom lomu sa nazýva *opticky hustejšie*. Pri lome z prostredia opticky hustejšieho do prostredia opticky redšieho sa paprsok odchyľuje smerom od kolmice. Maximálna možná hodnota uhlu α_t v prípade lomu od kolmice je $\frac{\pi}{2}$. Odpovedá mu hodnota *medzného uhlu*, pri ktorom sa všetko dopadajúce svetlo odráža.[1]

$$\sin \alpha_m = \frac{N_2}{N_1} = n_{12} \quad (3)$$

Totálne refraktometre sú prístroje, ktoré stanovujú index lomu zo zmeraného medzného uhlu.

PRINCÍP MERANIA MEDZNÉHO UHLU α_m : Ak osvetlíme plošným zdrojom (monochromatického) svetla zo strany prostredia 2 rovinné rozhranie oboch prostredí väzkom ab paprskov dopadajúcich do bodu O , tak v dôsledku totálnej reflexie (pretože $N_1 > N_2$) sa žiadne lomené paprsky nemôžu dostať mimo oblasť vymedzenú kužeľovou plochou, ktorej vrchol je v bode O a jej povrchy zvierajú s kolmicou uhol α_m . To isté platí pre všetky body rozhrania oboch prostredí. Ďalekohľad D sústreďí všetky rovnobežné paprsky do jedného bodu zorného poľa, vďaka čomu vidíme orné pole ostro rozdelené na svetlú a na tmavú časť. Nastavením nitkového kríža ďalekohľadu na rozhraní môžeme odčítať z polohy ďalekohľadu medzný uhol α_m . [1]

Obr. 1: Princíp merania medzného uhlu

Pracovali sme s Pulfrichovým refraktometrom PR2 od firmy Carl Zeiss - Jena. Podrobný popis prístroja je v pokynoch k meraniu [2].

MERANIE PULFRICHOVÝM REFRAKTOMETROM A VÝPOČET INDEXU LOMU
 METÓDA MEDZNÉHO UHLU: Pracovali sme s meracím hranolom GoF3 a postupovali sme podľa pokynov k meraniu [2]. Teplota v laboratóriu bola približne 20° a vzhľadom k nej som previedla teplotné korekcie. Ako imerznú kvapalinu používame α -brómnaftalén s indexom lomu $N_i = 1,6570$ pri teplote 20°C pre vlnovú dĺžku čiary d .

Svetlo prechádza hranolom pod medzným uhlom α_m a vystupuje do vzduchu pod uhlom δ ku kolmici. Index lomu vzduchu pokladáme rovný jednej. Môžeme odvodiť:

$$\sin \delta = N_1 \sin \left(\frac{\pi}{2} - \alpha_m \right) = N_1 \cos \alpha_m = N_1 \sqrt{\cos^2 \alpha_m} =$$

$$N_1 \sqrt{1 - \sin^2 \alpha_m} = N_1 \sqrt{1 - \frac{N_2^2}{N_1^2}} = \sqrt{N_1^2 - N_2^2} \quad (4)$$

Pulfrichov refraktometer meria doplnkový uhol γ k uhlu δ .

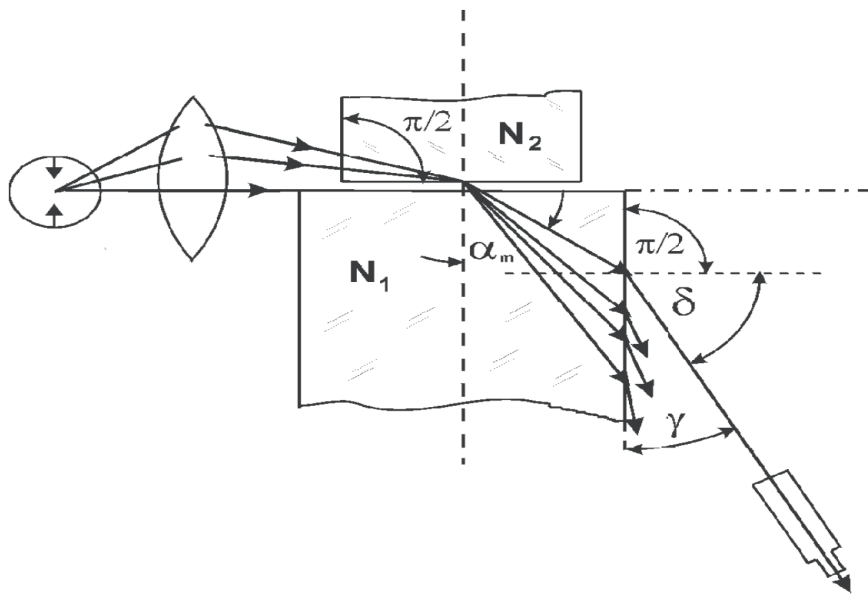
$$\sin \delta = \sin \left(\gamma + \frac{\pi}{2} \right) = \sqrt{N_1^2 - N_2^2}$$

$$\cos \gamma = \sqrt{N_1^2 - N_2^2}$$

$$\cos^2 \gamma = N_1^2 - N_2^2$$

A odtiaľto dopočítať index lomu N_2

$$N_2 = \sqrt{N_1^2 - \cos^2 \gamma} \quad (5)$$

Obr. 2: Schéma merania indexu lomu pevných látok Pulfrichovým refraktometrom

Tabuľka 1. Indexy lomu meracích hranolov GoF3 a VoF4 pre vybrané vlnové dĺžky s krajinou chybou $\Delta N_1 = 10^{-5}$ [2]

	λ [nm]	N_1 GoF3	N_1 VoF4
C	656,3	1,73268	1,73329
d	587,6	1,74042	1,74093
e	546,1	1,74676	1,74724
F	486,1	1,75955	1,75994
g	435,8	1,77591	1,77620
h	404,7	1,7906	1,73073

Tabuľka 2. Teplotné korekcie indexu lomu meracích hranolov GoF3 a VoF4

hranol	$\frac{dN_1}{dt} 10^{-5}$						
	t	C	d	e	F	g	h
GoF3	20 °C	0,81	0,89	1	1,19	1,39	1,64
VoF4	15 °C	0,62	0,68	0,77	0,92	1,08	1,29
	20 °C	0,63	0,69	0,78	0,93	1,09	1,3
	30 °C	0,64	0,71	0,81	0,96	1,12	1,33
	40 °C	0,66	0,73	0,81	0,98	1,15	1,36
	50 °C	0,67	0,74	0,83	1	1,17	1,39

METÓDA VYCHYLOVACIA: Pri meraní indexu lomu N_2 vychyľovacou metódou použijeme V - hranol VoF4. Príruba VoF4 je usposobená tak, že umožňuje vyhrievanie hranolu pripojením na kvapalinový termostat. Teplotu kúpeľa zvyšujeme po 5 stupňoch a meriame teplomerom. Zo meraných uhlov γ pre jednotlivé vlnové dĺžky spočítame index lomu kvapaliny podľa vzťahu

$$N_2 = \sqrt{N_1^2 - \cos^2 \gamma} \quad (6)$$

Stredná disperzia μ je definovaná vzťahom [3]

$$\mu = n_F - n_C \quad (7)$$

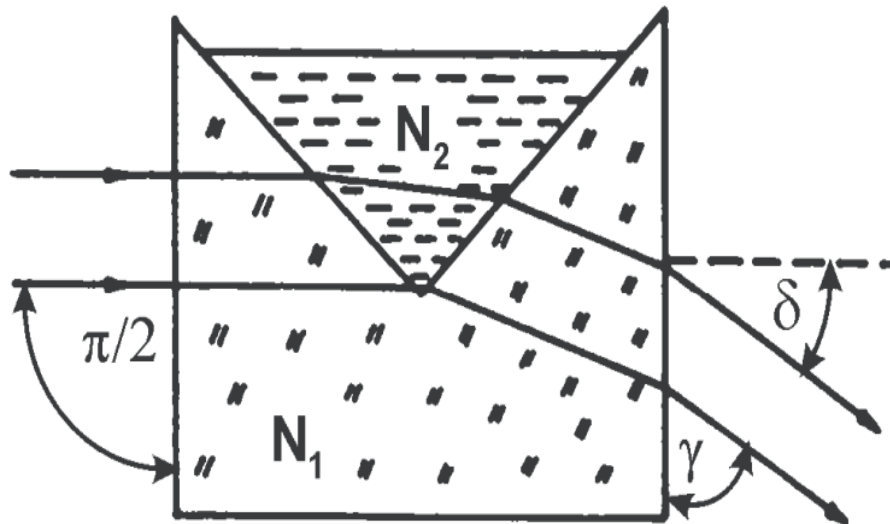
Relatívna stredná disperzia ν je definovaná vzťahom [3]

$$\nu = \frac{n_F - n_C}{n_D - 1} \quad (8)$$

Abbeovo číslo V udáva disperznú mohutnosť daného priehľadného prostredia v oblasti viditeľného svetla

$$V = \frac{n_D - 1}{n_F - n_C} \quad (9)$$

kde n_D , n_F a n_C sú indexy lomu príslušného materiálu na vlnových dĺžkách odpovedajúcich Fraunhoferovým číslam $D = 589,2$ nm, $F = 656,3$ nm a $C = 486,1$ nm.

Obr. 3: Schéma merania indexu lomu pevných látok Pulfrichovým refraktometrom

3 Výsledky merania

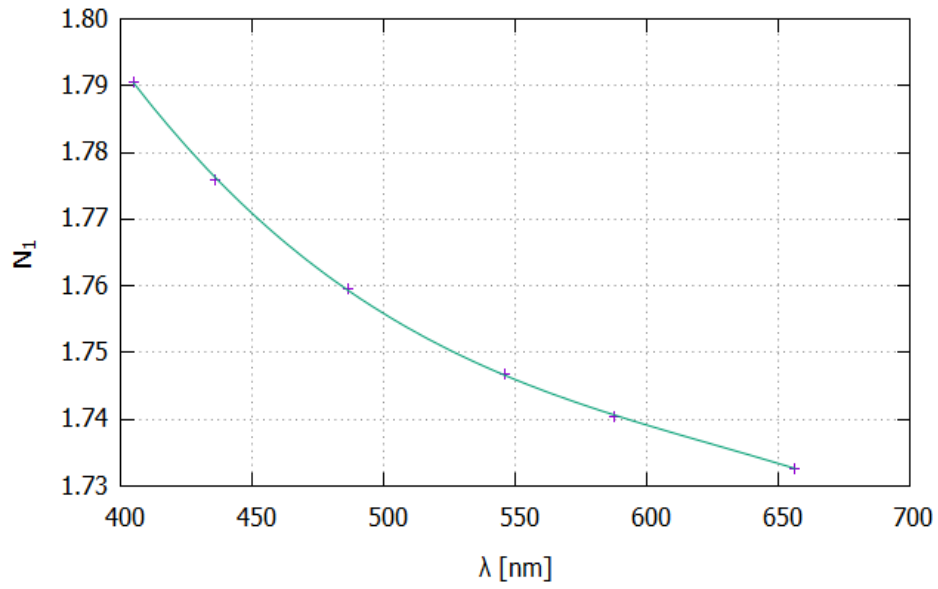
Z hodnôt v *Tabulke 1.* som vyniesla do grafu disperznú reláciu meracieho hranolu GoF3.

Stanovila som disperznú reláciu vzorky 5. Najprv som 3 - krát merala uhol lomu γ , vypočítala som aritmetický priemer nameraných hodnôt a doplnkový uhol δ k uhlu γ .

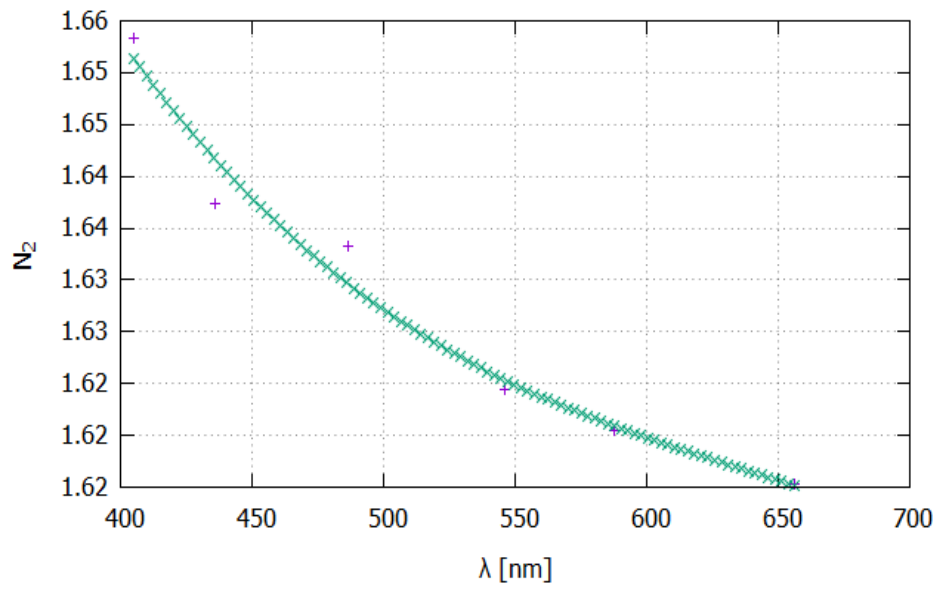
Tabulka 3. Namerané hodnoty uhlu lomu γ a doplnkový uhol δ k nemu

	1. meranie γ_1	2. meranie γ_2	3. meranie γ_3	priemer $\bar{\gamma}$	δ	δ [rad]
e	50° 2,9'	50° 3,0'	50° 3,0'	50° 3,0'	40° 57,0'	0,715
g	47° 30,0'	47° 29,0'	47° 30,0'	47° 29,7'	43° 30,3'	0,759
h	47° 30,3'	47° 30,0'	47° 29,9'	47° 30,1'	43° 29,9'	0,759
c	51° 14,5'	51° 10,0'	51° 10,0'	51° 11,5'	39° 48,5'	0,695
d	50° 35,0'	50° 34,0'	50° 34,0'	50° 34,3'	40° 25,7'	0,706
F	50° 2,9'	50° 4,2'	50° 3,0'	50° 3,4'	40° 56,6'	0,715

Index lomu N_2 vzorky 5 som vypočítala zo vzťahu (5). Chybu nepriameho merania $\sigma(N_2)$ som odvodila zo vzorcov nižšie, hodnotou $\frac{dN}{dt}$ som použila podľa *Tabulky 2.*

Obr. 4: Disperzná relácia meracieho hranolu GoF3

Obr. 5: Disperzná relácia optického skla 5

Tabuľka 4. Výpočet indexu lomu N_2 vzorky 5 z nameraného uhlu lomu γ pre vlnové dĺžky λ

	N_1	γ [rad]	N_2	$\sigma(N_2)$
e	1,74676	0,874	$1,62445 \pm 0,98451$	60,6 %
g	1,77591	0,829	$1,64236 \pm 0,99621$	60,7 %
h	1,79060	0,829	$1,65827 \pm 0,99619$	60,1 %
C	1,73268	0,893	$1,61537 \pm 0,97673$	60,5 %
d	1,74042	0,883	$1,62040 \pm 0,98114$	60,5 %
F	1,75955	0,874	$1,63823 \pm 0,98447$	60,1 %

$$\frac{\partial N_2}{\partial \gamma} = \frac{\sin 2\gamma}{\sqrt{N_1^2 - \cos^2 \gamma}}$$

$$\sigma(N_2) = \sqrt{\left(\frac{\partial N_2}{\partial \gamma}\right)^2 + \left(\frac{dN_1}{dt}\right)^2}$$

Stredná disperziu μ vypočítaná zo vzťahu (7) je rovná:

$$\mu = 0,023 \pm 0,019$$

Relatívnu chybu merania som určila zo vzťahu:

$$\sigma(\mu) = \sqrt{\sigma^2(n_F) + \sigma^2(n_C)}$$

Relatívna stredná disperzia ν vypočítaná podľa vťahu (8) je rovná

$$\nu = 0,037 \pm 0,038$$

Relatívna chyba nepriameho merania je určená relatívnymi chybami priamych meraní

$$\sigma(\mu) = \sqrt{\sigma^2(n_F) + \sigma^2(n_C) + \sigma^2(n_d)}$$

Abbeovo číslo V určené zo vzorca (9) je rovné

$$V = 25,13 \pm 25,95$$

Relatívna chyba merania $\sigma(V)$ je rovná relatívnej chybe $\sigma(\mu)$.

Tieto experimentálne hodnoty som porovnala s tabuľkovými hodnotami v [2] a identifikovala som meranú vzorku ST 4 TF752/275. Abbeovo číslo má tabuľkovú hodnotu $V = 27,5$.

Tabuľka 5. Porovnanie strednej disperzie μ a relatívnej disperziu ν meranej vzorky 5 s tabuľkovými hodnotami

	$\mu_{tab.}$	$\mu_{exp.}$		$\nu_{tab.}$	$\nu_{exp.}$
$n_F - n_C$	0,02743	0,02287	$\frac{n_F - n_d}{n_F - n_C}$	0,711	0,780
$n_F - n_d$	0,01951	0,01783	$\frac{n_F - n_e}{n_F - n_C}$	0,475	0,603
$n_F - n_e$	0,01304	0,013780	$\frac{n_g - n_F}{n_F - n_C}$	0,604	0,180
$n_g - n_F$	0,01656	0,00413	$\frac{n_d - n_C}{n_F - n_C}$	0,289	0,220
$n_d - n_C$	0,00792	0,00504			

Pre tri vybrané vlnové dĺžky $\lambda_d = 587,6$ nm, $\lambda_e = 546,1$ nm a $\lambda_g = 435,8$ nm som vychylovacou metódou určila index lomu kvapaliny N_2 podľa vzorca (6). Teplotu som merala v rozsahu (14 - 50) ° C.

Index lomu kvapaliny som počítala podľa vzťahu (6). Chyby nepriamych merní som odvodila nižšie.

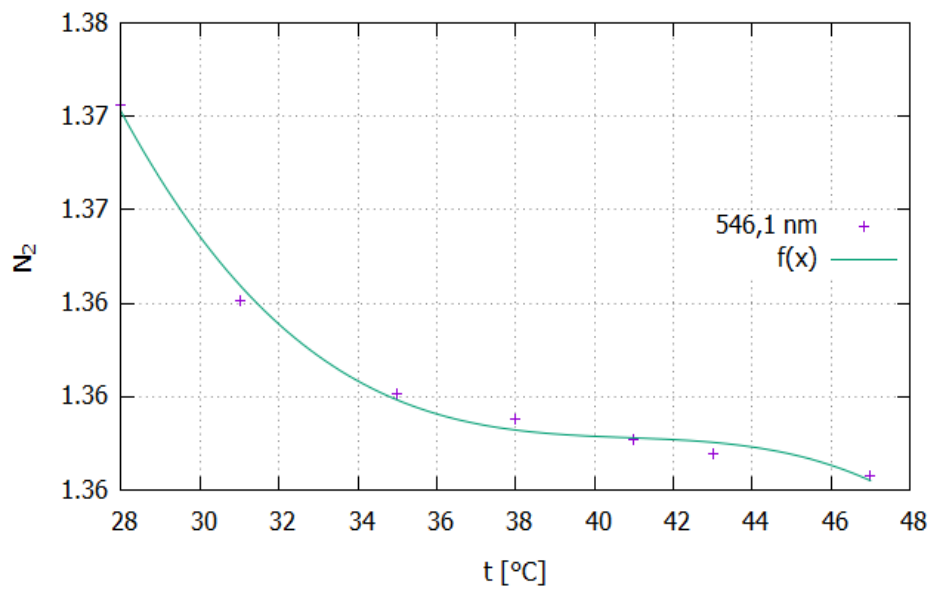
Tabuľka 6. Porovnanie strednej disperzie μ a relatívnej disperziu ν meranej vzorky 5 s tabuľkovými hodnotami

λ [nm]	t [C]	γ	γ [rad]	N_2	$\sigma(N_2)$
546,1	17	41° 14′	0,720	1,36631 ± 0,63794	46,7 %
	28	43° 0′	0,750	1,37562 ± 0,66008	48,0 %
	31	41° 0′	0,716	1,36512 ± 0,63497	46,5 %
	35	40° 1′	0,698	1,36019 ± 0,62234	45,8 %
	38	39° 44′	0,693	1,35879 ± 0,61867	45,5 %
	41	39° 31′	0,690	1,35774 ± 0,61585	45,4 %
	43	39° 21′	0,687	1,35693 ± 0,61368	45,2 %
	47	39° 6′	0,682	1,35573 ± 0,61040	45,0 %
435,8	19	36° 24′	0,635	1,37129 ± 0,59120	43,1 %
	29	35° 39′	0,622	1,36801 ± 0,58065	42,4 %
	36	35° 18′	0,616	1,36651 ± 0,57570	42,1 %
	39	35° 11′	0,614	1,36601 ± 0,57404	42,0 %
	42	34° 32′	0,603	1,36329 ± 0,56477	41,4 %
	45	34° 11′	0,597	1,36185 ± 0,55974	41,1 %
	48	33° 8′	0,578	1,35763 ± 0,54455	40,1 %
587,6	25	41° 45′	0,729	1,36283 ± 0,64268	47,2 %
	30	41° 15′	0,720	1,36025 ± 0,63637	46,8 %
	33	41° 0′	0,716	1,35898 ± 0,63320	46,6 %
	37	40° 46′	0,712	1,35780 ± 0,63023	46,4 %
	42	40° 23′	0,705	1,35588 ± 0,62533	46,1 %
	46	40° 11′	0,701	1,35488 ± 0,62276	46,0 %
	49	39° 56′	0,697	1,35365 ± 0,61953	45,8 %

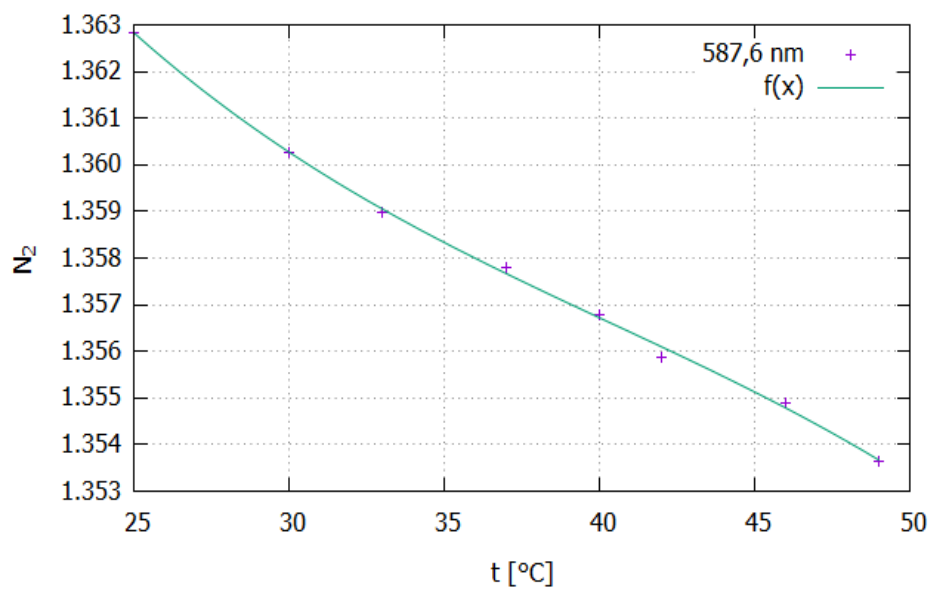
$$\frac{\partial N_2}{\partial \gamma} = \sin \gamma \left(\frac{\sin \gamma \sqrt{N_1^2 - \cos^2 \gamma} + \cos \gamma \frac{2 \cos \gamma \sin \gamma}{2\sqrt{N_1^2 - \cos^2 \gamma}}}{2\sqrt{N_1^2 - \cos \gamma \sqrt{N_1^2 - \cos^2 \gamma}}} \right) = \sin \gamma \left(\frac{N_1^2}{2\sqrt{N_1^2 - \cos \gamma \sqrt{N_1^2 - \cos^2 \gamma}} \sqrt{N_1^2 - \cos^2 \gamma}} \right) \quad (10)$$

4 Diskusia

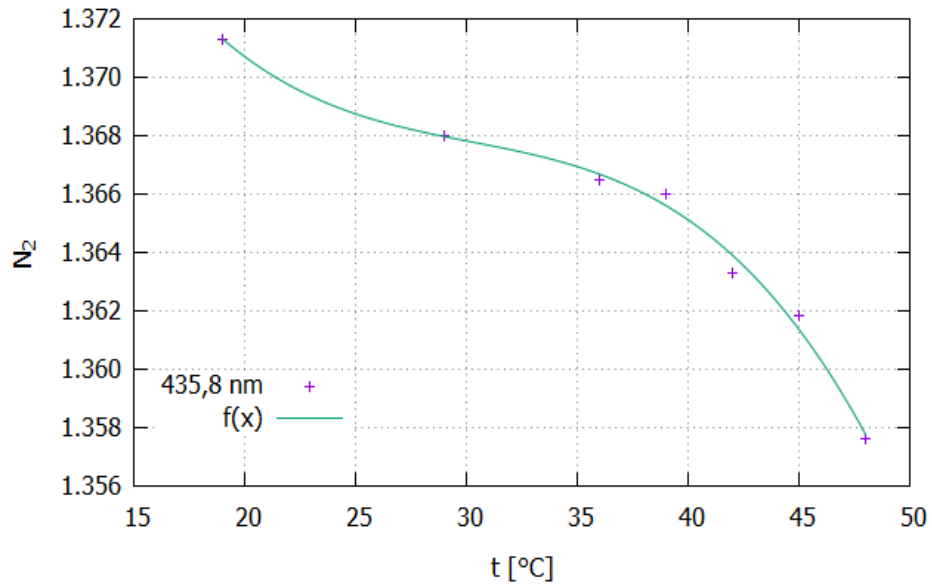
K chybe nepriamych meraní najviac prispela presnosť merania uhlu γ . Namerané hodnoty sú zaťažené pomerne veľkou relatívnou chybou,

Obr. 6: Teplotná závislosť indexu lomu pre vlnovú dĺžku 546,1 nm

Obr. 7: Teplotná závislosť indexu lomu pre vlnovú dĺžku 587,6 nm

Obr. 8: Teplotná závislosť indexu lomu pre vlnovú dĺžku 435,8 nm

5 Záver

1. Graficky som znázornila disperznú reláciu meracieho hranolu GoF3.
2. Graficky som znázornila závislosť indexu lomu na vlnovej dĺžke pre vzorku 5. Stredná disperzia je rovná

$$\mu = 0,023 \pm 0,019 \quad \sigma(\mu) = 85,2 \%$$

Relatívna stredná disperzia ν je rovná

$$\nu = 0,037 \pm 0,038 \quad \sigma(\mu) = 104,6 \%$$

Abbeovo číslo V je rovné prevrátenej hodnote relatívnej disperzie

$$\nu = 25,13 \pm 25,95 \quad \sigma(\mu) = 104,6 \%$$

Vzorku 5 som identifikovala podľa katalógového výpisu optických skiel [2].

6 Literatúra

1. https://physics.mff.cuni.cz/vyuka/zfp/_media/zadani/texty/txt_309.pdf

2. https://physics.mff.cuni.cz/vyuka/zfp/_media/zadani/pokyny/mereni_310.pdf
3. <https://fyzika.uniza.sk/wp-content/uploads/2019/02/GeoOptika.pdf>